

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Falsterbo 9:81, fornlämning L1989:3865

HUSBYGGE

Vellinge kommun
Skåne län

SKÅNE
ARKEOLOGI

Skånearkeologi
Rapport 2024:1

Per Sarnäs

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Falsterbo 9:81,
fornlämning L1989:3865

HUSBYGGE

Vellinge kommun
Skåne län

Skånearkeologi AB

Per Sarnäs

Midgårdsgatan 3

216 19 Malmö

Tel: 0708-82 78 16

E-post: info@skanearkeologi.se

Webb: www.skanearkeologi.se

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Falsterbo 9:81, fornlämning L1989:3865

Husbygge

Vellinge kommun

Skåne län

Skånearkeologi

Rapport 2024:1

Författare: Per Sarnäs

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Schaktet från öster

Kartor: © Lantmäteriet/Metria ordernr 724868

© Skånearkeologi 2024

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Tidigare undersökningar	7
Undersökningsresultat	9
Fynd	9
Tolkning och källkritik	10
Referenser	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Bilagor

Bilaga 1 Fyndlista

Figur 1. Karta över Skåne med Vellinge kommun markerat med blått.

Figur 2. Del av fastighetskartan över Näset. Läget för undersökningen är markerat med rött. Fornlämningsbegränsningarna för Falsterbo och Skanör liksom respektive borganruiner är markerade med blå linje. ©Lantmäteriet

Sammanfattning

Med anledning av att sökanden planerade uppföra ett par mindre byggnader inom fastigheten Falsterbo 9:81 som ligger inom Falsterbo medeltida stads- och marknadsområde, beslutade länsstyrelsen Skåne om en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning.

Syftet med schaktningsövervakningen var att dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

De övre delarna av kulturlagret schaktades bort och i samband med detta genomfördes en skiktvis metalldetektoravsökning varvid fyra mynt, en tygklädd knapp, en musköt-kula och en kniv påträffades. Det förekom rikligt med yngre rödgods som i de flesta fall utgjordes av inhemsk tillverkning. Det påträffades även några skärvor yngre vitgods och stengods. I schakten framkom, förutom kulturlager, tre stolphål, en lerbotten (?), två gropar och ett dike samt rester efter lergolv och några grundstenar. Keramikens bör dateras till senmedeltid-tidig historisk tid.

Figur 3. De tre söslingar som framkom vid metalldetekteringen. Foto: LUHM. Skala 2:1.

Inledning

Med anledning av att sökanden planerade uppföra ett par mindre byggnader inom fastigheten Falsterbo 9:81 som ligger inom Falsterbo medeltida stads- och marknadsområde, beslutade länsstyrelsen Skåne om en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning.

Konservering av metallföremålen har utförts av Lunds universitets historiska museum. Mynten har bestämts numismatiskt av Gitte Ingvardson, Lunds universitets historiska museum. Keramiken är genomgången och registrerad av Torbjörn Brorsson, Kontoret för keramiska studier.

Syfte och metod

Syftet med schaktningsövervakningen var att dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

Schaktningen för den större byggnaden och kulvertschakt in mot den befintliga byggnaden övervakades. Parallellt med avbaningen genomfördes en skiktvis metalldekteking. Ingreppet för en mindre byggnad berörde endast grässvären och lite av flygsandslagret varför denna schaktning inte övervakades. Schakt, anläggningar och metallfynd mättes in med en RTK-GNSS.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet ligger i södra delen av Falsterbo ca 200 m väster om borgruinen i Falsterbo.

Under medeltid fungerade Falsterbo tillsammans med Skanör som stora produktions- och distributionsorter för det årliga sillfisket i Öresund och södra Östersjön, genom de så kallade Skånemarknaderna som var säsongsbundna företeelser. Eftersom sillen gick till på hösten, inföll marknaden under senmedeltid i allmänhet från sista veckan i augusti till första veckan i oktober. Tidigare, i början av 1300-talet öppnades marknaden på S:t Jacobs dag (25 juli) och stängdes till S:t Mårtens dag (11 november). Den årliga exporten av sill kan ha uppgått till så mycket som 36 000 ton (Reisnert 2021).

I anslutning till marknadsområdena i Falsterbo och Skanör växte även permanenta strukturer fram, vilka under senmedeltiden framträder med rådsstadens organisation och institutioner (Ersgård 1988). Den äldsta skriftliga källa som omnämmer marknadsbebyggelsen i Falsterbo är ett privilegiebrev från år 1268 (Ersgård 1984). Från mitten av 1200-talet och framåt tilldelades en rad utländska städer handelsprivilegier och mark i området. Dessa markstycken, så kallade fiter, användes vid handeln och i den övriga verksamheten inom marknaden. Sannolikt var Lübeck en av de städer som etablerade sig först i Falsterbo. Städerna Anklam, Greifswald, Stralsund och Stettin har alla etablerat sig på Skånemarknaden senast i slutet av 1200-talet, men deras närvaro i Falsterbo kan beläggas tidigast under 1300-talets första hälft. Från Falsterbo finns ett stort antal omnämnanden av olika bodar, men det är svårt att avgöra om dessa funnits på de respektive städernas fit eller i själva staden. Med geografiska angivelser som ”nära borgen” när det gäller folk från Danzig, Lübeck eller Stralsund får man förmoda att dessa bodar, trots höga ekonomiska värden och stadstypiska epiteter som skomakarbodar, klädesbodar, tillskärarbodor, slaktarbodor eller smedbodor faktiskt legat på respektive stads fit och inte i staden Falsterbo (Reisnert 2021).

Falsterbo når sin storhetsperiod i mitten av 1300-talet. Vid denna tidpunkt tar bebyggelseutvecklingen i Falsterbo en ny riktning mot en reglering och omstrukturering av marknadsområdet. Den tillfälliga bebyggelsen avlöses av mera permanenta bodkonstruktioner i ett fixerat tomtsystem. Därtill inrättas också fitområdena i en hårdare reglerad bebyggelsestruktur. I samband med att Hansan under senmedeltiden fick monopol på Skånemarknaden blev Falsterbo den dominerande orten på halvön (Ersgård 1984; Ersgård 1989).

Under 1500-talet förlorar Hansan sin politiska och ekonomiska ställning samtidigt som sillen inte går till i samma utsträckning som tidigare, vilket har till följd att det sker en tillbakagång för Falsterbo. Dock sänder alltjämt städerna Lübeck, Danzig, Rostock,

Stettin och Stralsund marknadsfogdar till Falsterbo för att upprätthålla sina rättigheter på respektive fitområde. Det sista belägget på marknadsaktiviteter är från år 1674.

Under följande århundraden bibehåller de båda orterna Skanör och Falsterbo fortfarande formellt sina stadsrättigheter, dock förenade med en gemensam förvaltning och kyrkoherde med säte i Skanör. Under 1800-talet är i själva verket Skanör och Falsterbo ingenting annat än kustbyar med jordbruk och fiske för egen försörjning (Ersgård 1984).

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Det har genomförts ett flertal arkeologiska undersökningar i närområdet. Nedan följer en kort beskrivning av dem. SR xx står för Stadsarkeologiskt register som finns publicerat i rapportserien Medeltidsstaden, Skanör – Falsterbo och i Lars Ersgårds avhandling "Vår marknad i Skåne": bebyggelse, handel och urbanisering i Skanör och Falsterbo under medeltiden (Ersgård 1984; Ersgård 1989).

SR 73 – 1981 upptogs ett provschakt varvid kulturlager påträffades.

SR 74 – 1978 upptogs fyra provschakt i vilka det framkom kulturlager och lerbottnar.

SR 75 – 1976 upptogs ett knappt 20 m² stort provschakt i vilket framkom ett tjugotal mynt, flera metallföremål och rester efter benhantverk i form av tillverkning av benpärlor för radband.

SR 79 – Dokumentation år 1936 av en sektion i samband med schaktning. Kulturlager och lergolv dokumenterades.

SR 95 – År 1983 framkom kulturlager i ett provschakt.

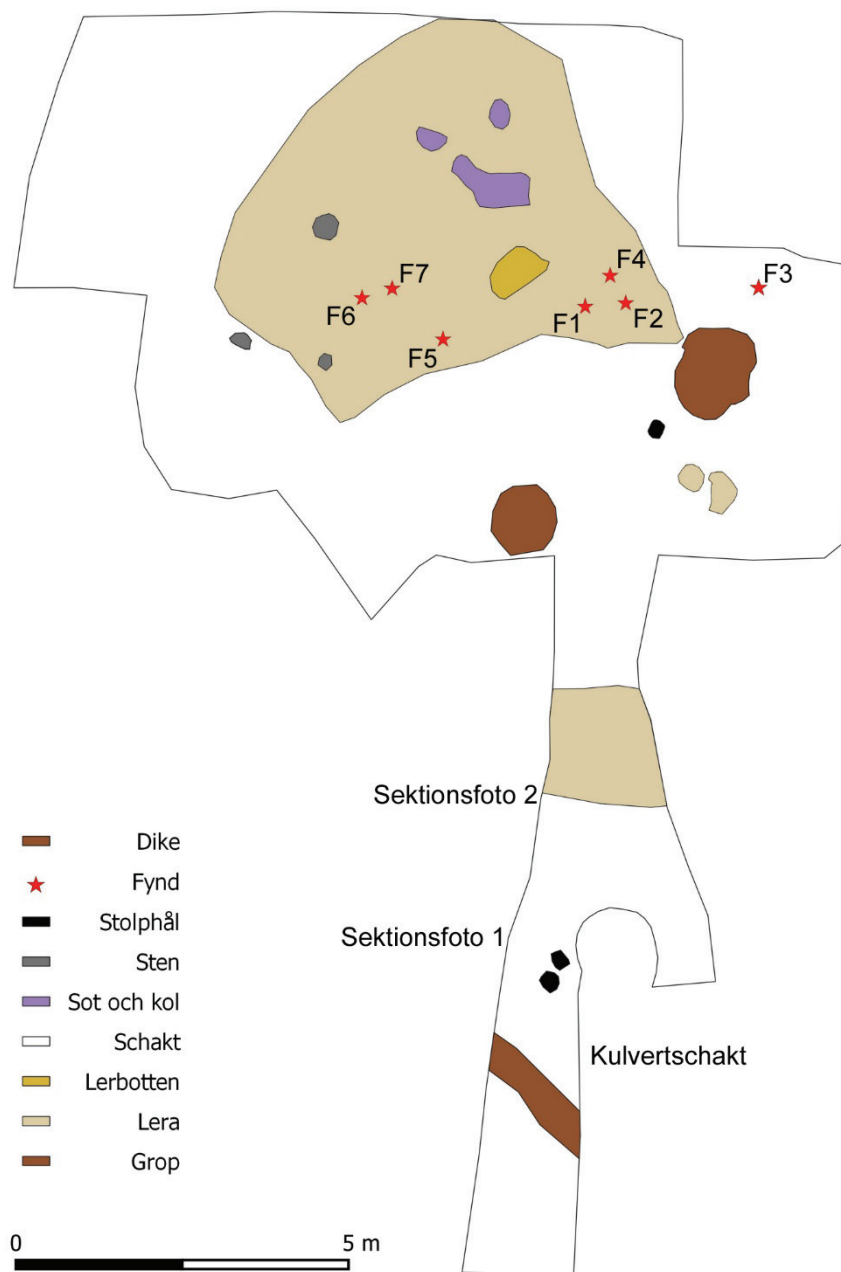
SR 97 – År 1984 framkom kulturlager och tre lerbottnar i ett provschakt.

Inom fastigheten Falsterbo 9:64 genomfördes år 2000 en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning inom en ca 82 m² stor yta. Schaktdjupet var ca 0,6 m och det framkom keramik från huvudsakligen 1550–1600-tal (Ifversen 2000).

År 2007 genomföres en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning inom den intilliggande fastigheten Falsterbo 9:82. Vid denna undersökning

Figur 4. Kartan visar läget för de närmaste arkeologiska undersökningar som gjorts och som beskrivs i avsnittet Tidigare undersökningar.

Figur 5. Schaktplan med samtliga inmätta anläggningar, lager och fynd.

nådde schaktdjupet ned till bottensanden. Det framkom kulturlager, gropar och stolphål. Det påträffades en hel del keramik i form av yngre svartgods, äldre rödgods stengods och yngre rödgods. Av dessa keramiktyper dominerade yngre svartgods. Det framkom även ett mynt som troligen härrör från den danske kungen Erik Menveds period, åren 1286–1319. (Lundström 2007).

År 2013 genomfördes en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastigheten Falsterbo 9:98. Sammanlagt 270 m² schakt övervakades men inget av arkeologiskt intresse framkom (Hulting Lindgren 2013).

I samband med ett husbygge, inom fastigheten Falsterbo 9:75, genomfördes en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning år 2016. Sammanlagt avbanades ca 250 m² med grävmaskin varvid det framkom 112 stolphål, 12 gropar, 6 hela eller fragmentariska lerbottnar, 5 diken, 5 härdar, 2 brunnar med trätunnor och 1 ugn/grop. Avbanningen genomfördes skiktvis och avbanade ytor undersöktes kontinuerligt med metalldetektor. I fyndväg tillvaratogs 273 keramikskärvor med en vikt av ca 2,1 kg, 5 silvermynt 1 sölja av koppar/brons, 2 söljor av järn, 1 fingerborg av brons/koppar, 4 beslag av brons koppar, 1 oidentifierat föremål av brons/koppar. I

övrigt påträffades mycket djurben och spikar/nitar. Fyra av mynten har daterats till perioden mitten av 1200-talet till mitten av 1300-talet och ett till 1500-talet. Keramiken har daterats från 1100-talet fram till mitten av 1300-talet. Godstyperna härrör från Skandinavien, Tyskland samt Flandern och sammanlagt har sju olika godstyper identifierats, östersjökeramik, yngre drejat svartgods, greyware, paffrathkeramik, äldre glaserat rödgods, grimston och protostengods. Förutom keramik påträffades små bitar av golvplattor med någon form av mönster på (Sarnäs 2017).

Sent hösten 2022 och i början av 2023 genomfördes en schaktningsövervakning inom fastigheten Falsterbo 9:69. Under drygt 1 m flygsand framkom ett mycket fyndrikt kulturlager med lergolv, sylstenar, stolphål, gropar, lerbottnar och brunnar med nedgrävda trätunnor. Kulturlagret undersöktes skiktvis med metalldetektor varvid mer 350 metallfynd tillvaratogs. Den dominerande fyndkategorin utgörs av 142 mynt. Förutom mynt har det bland annat framkommit 27 söljor, 13 fingerringar (en med infattning för en sten), 20 beslag, 7 klädesplomber, 5 vikter, 5 skattemärken, 3 nycklar, 2 syborgar, 2 knivar (en med bevarat handtag), 2 bjällror, 1 sigillstamp, 1 pincett, 1 sax, 1 hammare, 1 armborstbult, 6 små fragment av bronsgrytor, 3 bitar av ämnesjärn och troligen en svärds klinga m.m. Förutom metallfynd har det framkommit hantverksrester från tillverkning av benpärlor, troligen till radband. Det framkom även mycket keramik som daterats från 1100-talet till slutet av 1500-talet. Mycket av keramiken var importgods från tyskt område (Sarnäs under utgivn.)

Undersökningsresultat

Sammanlagt 99,5 m² schakt dokumenterades. Schaktdjupet i husschaktet varierade mellan 0,3 och 0,4 m ned till en nivå av ca 2,4 m ö.h. Under matjorden förekom ett ca 0,2 m tjockt flygsandslager varefter ett kulturlager vidtog. De övre delarna av kulturlagret schaktades bort och i samband med detta genomfördes en skiktvis metalldetektoravsökning varvid fyra mynt, en tygklädd knapp, en muskötkula och en kniv påträffades. I schakten framkom tre stolphål, en lerbotten (?), två gropar och ett dike samt rester efter lergolv och några grundstenar (figur 5). Den lerbotten som påträffades hade ett atypiskt utseende genom att vara mer kraftigt skålad och med ett ovanligt tjockt lerlager. Det framkom mycket keramik, mest i form av yngre rödgods. Endast ett urval av yngre rödgods har tillvaratagits då det framkom väldigt mycket av denna typ och då mestadels trefotsgrytor. Av andra keramiktyper insamlades allt. Det framkom ett blyföremål som kan ha varit en del av en spröjs (ej tillvaratagen). Det påträffades även en bit kalkbruk som verkar ha suttit i ett hörn då den hade två jämna ytor vinkelrätt mot varandra.

Något senare drogs ett schakt för en ledningskultvert mellan det befintliga huset och husschaktet. Detta schakt nådde ned till ca 1,4 m ö.h. i söder och ca 1,9 m ö.h. i norr. I schaktet framkom tre kulturlager avgränsade av flygsand. Det övre kulturlagret var det som undersöktes i husschaktet. I botten berörde kulvertschaktet den övre delen av ett svart kulturlager. Vid metalldetektoravsökningen gav detektorn utslag för järn. I schaktet framkom dessutom ett dike och två stolphål. Stolphålen var fyllda med flygsand. Ca 2 m ö.h. framkom ett lergolv som sträckte sig över kulvertschaktet. Enstaka fynd av yngre rödgods påträffades.

FYND

Detektorfynd

Det framkom fyra mynt vid metalldetektoravsökningen. Samtliga mynt är präglade i Danmark under senmedeltiden. Det äldsta myntet är en hvid präglad under perioden 1448–1481 i Malmö under Kristian I regentperiod (LUHM 33 239:3). De tre andra mynten är präglade under Frederik I regentperiod och utgörs av tre söslingar, två är präglade i Köpenhamn 1524 (LUHM 33 239:1 & LUHM 33 239:5) och en i Ribe 1524–1526 (LUHM 33 239:4) (figur 3). Enligt Gitte Ingvardson har söslingarna alldeles för hög kopparhalt som om de vore förfalskningar. Förutom mynten påträffades en kniv och en tygklädd knapp. Kniven visade sig vid konserveringen vara i mycket dåligt skick. Ett något ovanligt fynd utgörs av den tygklädda knappen som framkom i kulturlagret (LUHM 33 239:7) (figur 8).

Figur 6. Vid metalldetekteringen påträffades en hvid som präglades under åren 1448–1481 i Malmö (LUHM 33239:3; F3). Foto: LUHM. Skala 2:1.

Figur 7. En kniv med delvis bevarat handtag (LUHM 33 239:6; F6). Foto: LUHM. Skala 1:1.

Keramik

Den insamlade keramiken utgörs av 24 skärvor yngre rödgoods med en vikt av 277 g, tre skärvor yngre vitgoods med en vikt av 10 g, tre skärvor stengods med en vikt av 40 g, tre skärvor lergods med en vikt av 52 g och en skärva från en Jydepotta. Yngre rödgodset härrör enbart från trefotsgrutor och av inhemsk produktion. De tre skärvorna i glaserat vitgoods har tillhört en skål samt två obestämda kärl. Samtliga kärl har sannolikt haft en tysk proveniens och de kan dateras till perioden 1550 till 1650. De tre stengodsskärvorna kommer från samma krus och detta har tillverkats i Siegburg, nordost om Bonn i Tyskland. Kruset kan dateras från 1400 till mitten av 1600-talet. De tre skärvorna av lergods kan vara pottkakel men tolkningen är osäker. Skärvan från en Jydepotta kan dateras till slutet av 1500-talet och fram till 1900-talet (Brorsson 2023).

Figur 8. Tygklädd knapp av kopparlegering (LUHM 33 239:7; F7). Foto: LUHM. Skala 3:1.

TOLKNING OCH KÄLLKRITIK

Undersökningen berörde huvudsakligen den översta delen ett senmedeltida kulturlager med lergolv, enstaka syllstenar med fynd av yngre rödgoods, fyra mynt, en tygklädd knapp, en muskötkula och en kniv med delvis bevarat handtag. Mynten och keramiken är daterad till senmedeltid vilket skapar frågetecken kring den anläggning som tolkats som en lerbotten eftersom dessa anses tillkomna under 1200–1300-talen. Anläggningen hade ett atypiskt utseende och det är möjligt att den tillkommit i samband med en annan verksamhet.

I ett anslutande kulvertschakt framkom fler kulturlager på djupet. I botten på kulvertschaktet framkom ett gråsvart kulturlager i vilket metalldektorn gav utslag för järn (figur 5 & 9).

Keramiken är liksom mynten huvudsakligen senmedeltida. Det har påträffats en större skärva från ett Siegburgkrus som har daterats till perioden 1400–1650, medan det exempelvis också finns en skärva från en jydepotta som dateras från 1500-talet till och med 1900-talet. Yngre vitgoods från Tyskland har daterats till perioden 1550–1650. Majoriteten av skärvorna från undersökningen utgörs emellertid av trebensgrutor i yngre glaserat rödgoods medan några skärvor från fat har inte framkommit. Det är därmed mest sannolikt att keramiken från undersökningen kan dateras till slutet av 1500-talet och möjligen början av 1600-talet.

Figur 9. Figuren visar lagerbilden i kulvertschaktet. Fotot till vänster visar det mörka kulturlagret som framkom i botten av schaktet (sektionsfoto 1). Schaktbotten låg på 1,8 m ö.h. I figuren till höger syns början på det mörka kulturlagret men även två lerhorisonter som sannolikt är rester av golv (sektionsfoto 2). Schaktbotten låg på 1,6 m ö.h. Båda tumstockarna är utvecklade till en meter. Foto från öster.

Referenser

Litteratur

- Ersgård, L. 1978. Det medeltida Falsterbo. *Ale Historisk tidskrift för Skåneland*. Nr 4 1978.
- Ersgård, L. 1984. Skanör – Falsterbo. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska Museer rapport Medeltidsstaden 53.
- Ersgård, L. 1989. ”Vår marknad i Skåne”: bebyggelse, handel och urbanisering i Skanör och Falsterbo under medeltiden. *Lund Studies in Medieval Archaeology*; Vol. 4.
- Hulting Lindgren, C. 2013. Falsterbo 9:98, RAÄ 15. Rapport över arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2013. CMB Uppdragsarkeologi AB rapport 2014:33.
- Lundström, P. 2007. Falsterbo 9:82 Nybyggnation inom fastighet Falsterbo 9:82, RAÄ 15. Malmö Kulturmiljö, Enheten för Arkeologi Rapport 2007:022.
- Resinert, A. 2021. Skanör och Falsterbo - två städer i skuggan av Skånemarknaden. GRANSK 2021 I // Online tidsskrift utgivet af Rudersdal Museer, Museum Nord-sjælland, Museerne Helsingør og Furesø Museer.
- Sarnäs, P. 2017. Falsterbo 9:75, fornlämning 15. Rapport över arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2016. Skånearkeologi rapport 2017:19.
- Sarnäs, P. Under utgivn. Falsterbo 9:69, fornlämning L1989:3865. Rapport över arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022–2023.

Opublicerat material

- Brorsson, T. 2023. Keramiken från Falsterbo 9:81. Arkivrapport från Kontoret för keramiska studier.
- Ifversen, P. 2000. Falsterbo 9:64, Rapport över arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning 2000. Stadsantikvariska avd. Kultur Malmö.

Kartmaterial

Fastighetskartan

Internetreferenser

Fornsök

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer 431-44356-2021
Skånearkeologis diarienummer202206
Inventarienummer33 239

LänSkåne
KommunVellinge
Socken Falsterbo
Fastighet Falsterbo 9:81
RAÄ-nummerL1989:3865/Falsterbo 15:1

Koordinatsystem Sweref 99 TM
N koordinat6139847
E koordinat362294
M ö.h. 1,4-3,0

Fältarbetstid 2022-10-06-2022-11-09
Antal arbetsdagar 3
Antal arkeologtimmar 14

Undersökt yta 99,5 m²

Projektansvarig Per Sarnäs
Uppdragsgivare Hans Wikse

Arkivmaterial i form av shp-filer, digitala foton och rapportoriginal förvaras på Lunds universitets historiska museum.

Bilaga 1

Fyndlista

Fnr	ID	Sakord	Typ	Material	Del	Ant.	Diam.	Vikt	Provinciens	Datering	Kontext
1	F1	Mynt		Silver		1	20	2	Köpenhamn	1524	
2	F2	Muskötkula		Bly		1		9			
3	F3	Mynt		Silver		1	16	1	Malmö	1448-1481	
4	F4	Mynt		Silver		1	21	2	Ribe	1524-26	
5	F5	Mynt		Silver		1	20	2	Köpenhamn	1524	
6	F6	Kniv		Järn/koppar		1		38			
7	F7	Knapp		Koppar/tyg		1	15	1			
8		Kärl	Yngre vitgods	Keramik	Buk	1		1	Tyskland	1550-1650	Lösfynd
9		Skål	Yngre vitgods	Keramik	Botten	1		8	Tyskland	1550-1650	Lösfynd
10		Kärl	Yngre vitgods	Keramik	Mynning	1		1	Tyskland	1550-1650	Lösfynd
11		Krus	Stengods	Keramik	Buk	4		40	Siegburg	1500-1650	Lösfynd
12		Kärl	Jydepotta	Keramik	Buk	1		1	Danmark	1500-1700	Lösfynd
13		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Buk	1		2	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
14		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Buk	1		3	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
15		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Buk, bot- ten	3		10	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
16		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Buk	4		14	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
17		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Mynning, ben	3		78	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
18		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Buk, ben	3		70	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
19		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Mynning, buk	4		52	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
20		Trebensgryta	Yngre rödgods	Keramik	Mynning, buk	5		48	Skandinavien	1400-1750	Lösfynd
21		Pottkake?	Oglaserat lergods	Keramik		3		52	Skandinavien		Lösfynd
22				Murbruk		2		52			Lösfynd
23		Fönsterspröjs		Bly		1		6			Lösfynd